

Е. Б. Бұхарбаев, әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы, полиция аға лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Қоғамдық тәрбие отбасынан басталады

Аннотация. Біздің ата-бабаларымыздың ғасырдан ғасырға қалдырған ұлағатты сөздері мен тәлім-тәрбилері келер ұрпаққа өнеге болып қалмақ. Тәрбие өз кезегінде, әсері мен ықпалында — мирасқорлы», пайдалы еңбектің көзі болуы шарт — деп ой түйеді. Қоғамдық тәрбие — тарихи аренада адамдар қоғамының пайда болуымен бірге туды. Қоғамдық тәрбиенің мақсаты, мазмұны, құралы мен әдістері қоғамдық қатынастардың қарқынымен, қандай қоғамдық-экономикалық формацияның шарттарында іске асатынымен анықталады. Адамгершілік — ақыл мен еңбектің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің жемісі мен нәтижесі деп уағыздады. Жастар махаббатын жырлау арқылы адамгершілік, эстетикалық тәрбиенің негізін салды.

Түйін сөздер: тәрбиені басқару, тәрбиенің барлық ұждағаттылығы, тәрбиенің ұйымдастырылу негізі, тәрбие тағылымдары, тәрбиедегі демократиялық бағыт, қоғамдық тәрбие, ізгілік тәрбиесі, ұлттық тәрбие, тәрбие мен білімнің халықтығы.

Әуелі тәрбие сөзінің анықтамасы мен мақсатына тоқталып өтейін. Араб тілінде «тәрбие» сөзі «раб», «риба» сөздерінен шыққан. Бала өсіру, асырау, арттыру, көбейту, тәрбиелеу, реттеу, арылту, басқару, жауапкершілікке алу деген мағыналарды білдіреді. «Раб» сөзі тәрбиелеуші, реттеуші, нығмет беруші деген мағынадағы Алла тағаланың есімдерінің бірі. Бұл сөз Құранда 965 рет кездеседі. Тәрбиені басқару, білушінің білмейтінге үйретуі десек те болады. Тәрбиені, алдыңғы буын өкілдерінің кейінгі буын өкілдеріне ілім білімі мен пікірлерін үйретуі деп айтқандар да бар. Тәрбиені Мухаммед пайғамбар тұрғысынан алып қарайтын болсақ, «теблиғ» (жеткізу), муршид (дұрыс жолды көрсету) мағыналарға келеді. Мухаммедпайғамбардың «мен көркем мінезді толықтыру үшін жіберілдім» деп айтуына қарағанда, көркем мінезге жетудің жолы десек те болады.

Ұлы адамдардың тәрбие жайлы жазған тағылымдарына тоқталсам, ХІ ғасырдың ақын, философ, қоғам қайраткері Жүсіп Баласағұнның тәрбие тағылымының бастауы боларлықтай бір пікірін келтіруге болады: «Тәрбиенің барлық ұждағаттылығы, саласы мен түрі... Өзара ұйымдасқан, ұйымшыл тату да тәтті адамдар құрамының, тобының — жетелі адамдар тобының, зерделі адамдар құрамын толықтыратындай биікке көтерілуі қажет. Тәрбие өз кезегінде, әсері мен ықпалында — мирасқорлы», пайдалы еңбектің көзі болуы шарт — деп ой түйеді [1]. Бұл үлкен өсиет. Бүгінгі педагогикалық тұрғыдан алғанда үлкен ұжым тәрбиелейтін, педагогиканың бала тәрбиегісіндегі басты мақсаты мен міндетін айқындайтын әдіс еңбек тәрбиесін ұйымдастырудың негізі десе болады.

Ғұлама Низами — адамды жетілдірудегі тәрбиенің рөліне ерекше мән берді. Ол өз кездеріндегі болып жатқан ағартушылық, тәрбие мен оқу процесінің көріністеріндегі орын алып келген баланың дами отыра, жетіле алатын мүмкіндіктеріне сенбестік туғызатын көзқарастарға қарсы шықты [2].

Низамидың тәрбие тағылымдарында — халықтық тәрбиенің әсерлі құралы ретінде халықтың ауыз әдебиеті мен ана тілі, жазба әдебиеті мен өз халқының тарихы негізгі оқу пәні болуға тиіс деді. Ол өз шығармаларында, поэма мен дастандарында — тәрбиенің негізі жалпы адамгершілік деп есептеді. Адамгершілік — ақыл мен еңбектің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің жемісі мен нәтижесі деп уағыздады. Жастар махаббатын жырлау арқылы адамгершілік, эстетикалық тәрбиенің негізін салды. «Ләйлі — Мәжнүндегі» жеке адамдардың бас бостандығы, әйел теңдігі мен оның бостандығы, махаббат тақырыбы — бүгінгі адамгершілік, ақыл-ой, еңбек пен еңбек тәрбиесінің бастауы — негізгі мәселесі.

Низамидың тағылымдары, өзі өмір сүрген ой-пікірін, бүгінгі тұрғыдан талдасак, оның шығармаларындағы білім мен тәрбиенің бүкіл жүйесінің өзегіндегі принцип — тәрбие мен білімнің халықтығы.

Омар Хаям өмір сүрген дәуірде айнала ортаны, халықты, оның ұлы адамдарын өз өлеңдерінде және рубайларында жырға қосып мадақтады. «Адамның ұлылығы тәрбие мен білімге байланысты» — деген ой түйді [3]. Еңбек тәрбиесі, білім, жалпы тәрбие адамды ұлы етеді деді. Оны былай жырлады:

«Еңбек, білім, тәрбие
басын қоссаң мәнді де.
Үшеуін бірдей меңгерсең,
Жібермес Сені — өлімге!»

Үшеуінің мәңгілік категория, адамгершілік, еңбек тәрбиесінің бірлікте жүзеге асырылуын уағыздап тұрғандай. Ол еркіндікті аңсап, тәрбиедегі демократиялық бағыты — еркін тәрбиені жақтады. Оның өлеңдерінің сарыны адамды жан-жақты жетілдіру. Аз сөзбен көп мағына беру, бір шумақ өлең арқылы тәрбиенің бірнеше түрін бір адам бойына енгізу идеясы көрініп тұрады.

Тәрбие, тәлім-тәрбие — жеке тұлғаның адамдық бейнесін, ұнамды мінез-құлқын қалыптастырып, өмірге бейімдеу мақсатында жүргізілетін жүйелі процесс.

Қоғамдық тәрбие — тарихи аренада адамдар қоғамының пайда болуымен бірге туды. Қоғамдық тәрбиенің мақсаты, мазмұны, құралы мен әдістері қоғамдық қатынастардың қарқынымен, қандай қоғамдық-экономикалық формацияның шарттарында іске асатынымен анықталады [4].

Ізгілік тәрбиесі — жеке тұлғаның моральдық қасиеттерінің, көзқарастары мен сенімдерінің қалыптасу үрдісі. Ізгілікті деп жалпы адамзаттық моральдың ережелері мен талаптарын, нормаларын өз көзқарасы мен сенімі ретінде, мінез-құлығының үйреншікті формасы ретінде көрсететін адамды есептеуге болады.

Қазіргі кезеңде әлемнің әр түкпірінде өткір қойыла бастаған ең өзекті жайдың бірі — ұлттық тәрбие мәселесі болып отыр. Ол жайдан-жай емес, әрине. Ұлттық тәрбиенің ең маңызды тұсы адамды ойлануға үйретуі. Бұлай дегенде әрбір жеке адам ең алдымен өзінің белгілі бір ұлттың мүшесі екенін іштей терең сезініп, санада сілкініс жасауы керек екенін, содан кейін барып жалпыадамзаттық қоғамға лайық орнын белгілеуі қажеттігін сіңіруі болса керек. Бұл жерде негізгі әңгіме арқауы мемлекетшілдік, ұлттық сана, ұлттық ұстаным, ұлттық мүдде туралы болып отыр. Өйткені, біздің тәлтума бітімімізді, қайталанбас ұлттық болмысымызды, ұлттық ойлау машығымызды, қала берді ұлттық кейпімізді сақтап қалу бәрінен маңызды. Ол бізге мынау аждаһадай төніп келе жатқан дүлей дүниеде біржола жоғалып кетпеуімізге кепіл болуға тиіс. Қалай десек те ендігі жерде өзіндік «менін» сақтауға ұмтылған жұрт ең алдымен ұлттық тарихи жадын, бірегей ұлттық ойлау машығын, өзіндік дүниетанымын, ана тілі мен ділін, дінін дәстүрлі мәдениетін аман алып қалу және оны одан әрі дамыту жолында күреске түсетіні анық. Олай болса, осы айтқанымыздың бәрі ұлттық тәрбиеге тікелей байланысты жүзеге асатынын мойындауға мәжбүрміз.

Ұлттық тәрбие туралы идея бүгінгі күн талабы мен өмірлік қажеттіліктен туындап отыр. Қазақ елінің әлемдік кеңістікте өз жолын таңдауы әрбір қазақтың емін-еркін өмір сүруінің кепілі. Ол сөзсіз ұрпақтар қамы деген ұғыммен үндеседі. Ел болу, мемлекет құру сонау түркі заманынан желісі үзілмей келе жатқан ұлттық арман-аңсар. Ел болу — болашаққа ашылған даңғыл жол. Сол болашаққа ашылған даңғыл жолды ұлттық тәрбие арқылы жүруді үйренсек, ешкімнен кем болмайтынымыз анық. Бұдан шығатын қорытынды — ұлттық тәрбие идеясы ата-бабалар алдындағы — қарыз бен өкшебасар ұрпақтың алдындағы — парыз деп түсінуіміз керек. Яғни, парыз бен қарыздың түйісер тұсы осы ұлттық тәрбие деп білеміз. Сондықтан мұнда алдымен мемлекет жасауға ұйытқы болып отырған этнос пен мемлекеттің мүддесі қатар тұруға тиіс. Өйткені, біз бұдан былайғы кезеңде бүкіл адамзат баласы жасаған өркениеттермен қатар дамуға тиіс мәдениеттің (қазақ мәдениетінің) мүшесі болып саналамыз. Ендеше, адамзат баласының осы уақытқа дейін жасаған озық тәжірибелері мен

жетістіктерін қолдан келгенше түгел игеріп, қажетімізге пайдалануымыз керек. Сондай-ақ, ағымдағы уақыттың талабы мен сұранысын қанағаттандырып отыру да ұлттық тәрбиедегі негізгі қағиданың біріне айналуға тиіс. Бұл үшін қазақ ұлтын қай тұрғыдан да жаңа дәрежеге, жаңа интеллектуалды сапаға көтеріп алу тиімді.

Бүгінгі қазақ ұлты — бұрынғы көшпенді тұрмысқа бейімделген дала халқы емес. Бүгінгі қазақ ұлты — бұрынғы «қызыл идеологияның» қыспағындағы бодан халық та емес; бүгінгі қазақ ұлты — өркениет орталығы саналатын қала халқына айналып, сапалық жағынан көп ілгеріледі, бүтіндей аграрлық жағдайдан гөрі, индустриялық-инновациялық мемлекет құруға көшіп отыр. Сонымен бірге «Мәңгі ел» ұлттық идеясымен қаруланған тәуелсіз халық. Қазіргі кезде әлем жұртшылығы ұлы реформатор, ұлт лидері деп таныған Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың тікелей бастамасымен Үкімет осы бағытта үлкен мемлекеттік бағдарлама жасап, барлық деңгейдегі билік өкілдері елдің индустриялық-инновациялық даму жолына түсуін қатаң бақылауына алып, жіті қадағалап отыр. Түсінген адамға мұның түпкі астарында да мемлекеттік идеядан туындаған ұлттық мүдде, ұлттық ұстын жатыр. Елбасының әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 75 жылдық мерейтойына орай аталған жоғары оқу орнының профессор-оқытушылары мен студенттеріне арнап оқыған «Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс» атты дәрісінде осы мәселені жан-жақты талдап, келешегімізге қандай жолмен баруымыз керектігін тағы бір айқындап берді.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, кез келген мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік гүлденуі мен қауіпсіздігі халықтың білімі мен интеллектуалды ресурстарымен тығыз байланысты. Интеллектуалды ұлт болу деген тар шеңбердегі ұғым емес, оның түпкі иірімінде ұлттық негіз, ұлттық ұстын, ұлттық болмыс жатыр. Ұлттың сапалық құрамын арттыру тек қан тазалығын жақсартумен ғана шектелмейді, рух тазалығын тәрбиелеу арқылы да биік мұратқа жетуге болады. Ал, оның түпкі мақсатында инновациялық терең білім алу қажеттілігі мен технологиялар әлемінде қабілеттілік таныту сұранысы менмұндалап тұр. Өкінішке орай, бүгінгі таңда біздің елімізде интеллектуалдық тапшылықты «дефициті» қай кездегіден де жоғары.

Бала тәрбиесі — баршамызға ортақ. Баланың бүгінгі іс-әрекетіне, тәртібіне бүгін назар салмасақ, ертең кеш болады. Олай болса, бір сәт уақыт бөліп, мектеппен хабарласу ата-ананың бірден-бір міндеті.

Қаз қанаты ақ болады.

Ер қанаты ақ болады.

Балалардың қанатты кезі,

Мектептегі шақ болады, — дегендей баланың жүрегінен жол табу — нәтижелі істің жемісі.

Бізді тәрбиені ар-намыспен байланыстыра отырып, негізгі мақсатқа жетудің жолын тапқан. Осының нәтижесінде өміріне адамдықты ту етіп ұстайтын қанша арыстай ағаларымыз болашақ буын өкілдеріне өшпестей із қалдырған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. — Алматы, 2009.
2. Омар Хайям. Даналық таразысы. — Алматы, 2009.
3. Низами. Құпиялар қазынасы. — (1173–80). — Алматы, 1998.
4. Қазақ Энциклопедиясы. — Алматы, 2006.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются актуальные проблемы воспитания и его роль в семье.

RESUME

This article discusses the actual problems Of the role of education in the family.